

UDK 27-452.5-454-48-732.3"2014/..."

Primljeno: 23. 6. 2015.

Prihvaćeno: 28. 9. 2015.

Pregledni članak

RASTAVLJENI I PONOVRNO OŽENJENI: STANJE I PERSPEKTIVE

Josip GRBAC

Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Zagrebu
Teologija u Rijeci – Područni studij
Omladinska 14, 51000 Rijeka
jgrbac1@gmail.com

Sažetak

Izvanredna sinoda o obitelji na površinu je iznijela goruće probleme oko rješavanja pitanja rastavljenih i ponovno civilno vjenčanih katolika, kako u svezi eventualnog proglašenja njihova braka ništavnim tako u svezi njihova pristupa sakramentima, te njihova potpunijeg uključivanja u život Crkve. Postalo je očito da se pastoralna praksa ne može mijenjati ako se sustavno ne razmisli o vjerskim i teološkim istinama koje stoje u njezinu temelju i tvore osnove teologije braka i obitelji, a zaštićene su odredbama kanonskog prava. Neke od tih tema nalazimo u govoru kardinala Waltera Kaspera, koji je trebao poslužiti kao okvir za rasprave o toj temi. Sinoda je pokazala konsenzus oko teze da je valjano sklopljen i izvršen brak nerazrješiv. No, na koji način utvrditi da je jedan brak istinski valjan i nerazrješiv brak? Kako utvrditi stupanj vjere u temeljne istine o kršćanskom braku kod onih koji ga sklapaju? Je li klasični pojam bračnog konsenzusa jedini mogući ili postoje i neki eventualni drukčiji pristupi? Moguće je razmišljati i o argumentu euharistijskog zajedništva te postaviti pitanje je li euharistija nagrada za primjereno ponašanje u prošlosti ili ponajprije pomoć za bolji život u budućnosti. Svemu tomu valja pridodati i praksu istočnih Crkava koje tzv. moralnu smrt braka smatraju istovažećom s fizičkom smrću jednog bračnog druga te prakticiraju blagoslov drugog braka. Teško je vjerovati da će i sljedeća Sinoda razriješiti sva ta pitanja. Ona su samo hipoteze za razmišljanje. Učinkovitija i brža rješenja valja očekivati u poboljšanju prakse crkvenih sudova u procesu poništenja brakova. A pogotovo na planu pastoralnog ophođenja s ljudima koji se nalaze u takvom stanju.

Ključne riječi: rastavljeni i ponovno vjenčani, poništenje braka, valjanost, sakramentalni pastoral, moral, kanonsko pravo.

Uvod

Nema dvojbe da bilo kakva pastoralna praksa u odnosu na rastavljene i ponovno civilno vjenčane katolike ovisi o tome kako ćemo vrednovati teološke, dogmatske i biblijske istine koje stoje u temeljima te prakse. Naime, Treća izvanredna opća biskupska sinoda u tom smislu nije proizvela značajnije promjene. Promjene su se dogodile u stilu komunikacije i dijaloga, otvorenosti za sagledavanje stanja u kojem živi moderna obitelj, u svojevrsnom nadmetanju i iznošenju vlastitih stavova, u otvorenosti i transparentnosti, pa i prijedlozima koji bi mogli unijeti neke promjene u dosadašnju praksu. Značajnih operativnih novosti nije bilo. I tzv. *Relatio Synodi* zapravo je više »zapisnik o radu« Sinode nego nekakva sinteza zaključaka. Bez obzira na to što su mnoga očekivanja od Sinode dolazila od ljudi koji nisu poznavali načela po kojima Sinoda radi te su je izjednačavali s koncilom, nedvojbeno je da je glavni zaključak Sinode kako će se do sljedeće Sinode, najesen 2015. godine, razmišljati o tome kako spojiti teološke istine s eventualnom nekakvom drukčijom praksom u odnosu na rastavljene i ponovno vjenčane vjernike. To vrijedi za dva problema koja su bila u fokusu zanimanja: pitanje valjanosti braka i pitanje njihova pripuštanja sakramentima pokore i euharistije.

Ne ulazeći u medijske napise i očekivanja koja su često bila ili nerealna ili senzacionalistička i ostajući na riječima izvornih tekstova koji su obilježili pripremu, a pogotovo tijekom Sinode, možemo zaključiti sljedeće: nitko kako u pripremnim materijalima tako u sinodalnim raspravama nije postavio u pitanje tezu da je brak među krštenim osobama, koji je valjano sklopljen i konzumiran, istinski sakrament na koji se odnosi Kristova zapovijed: »Što Bog združi čovjek neka ne rastavlja!« Takav brak je uvijek nerazrješiv.

Pitanja koja su se postavljala jesu uglavnom sljedeća:

Kako utvrditi da je takav brak zaista valjan i nerazrješiv, imajući u vidu kako uvjete po kojima brak postaje valjan i nerazrješiv tako i splet okolnosti u kojima se danas sklapaju brakovi? Kako riješiti pitanje zabrane pristupa sakramentima pokore i euharistije rastavljenima i ponovno civilno vjenčanima? To pitanje odnosi se na one koji ne sumnjaju u valjanost svojega prvog braka, iako je on nepovratno propao, ali i na one koji su uvjereni, po savjesti, da je njihov prvi brak bio nevaljan, ali ne uspijevaju to dokazati pred crkvenim sudištem.

Valja opetovano podcrtati da je mnogo toga o tim pitanjima na Sinodi rečeno isključivo u vidu hipoteza, prijedloga u kojem smjeru valja razmišljati, a nikako u vidu stvaranja nekih novih teza, za što Sinoda ionako nije kompetentna ni dovoljno pripremana. U tom smislu, u smislu hipoteza, i jedino u tom smislu, moguće je iznijeti neke mogućnosti kako se uhvatiti u koštac s

dvama naznačenim pitanjima. Nepobitno je, naime, da se sva naša pastoralna ophođenja s rastavljenima i ponovno vjenčanim vjernicima, koliko god ona bila ispunjena razumijevanjem, solidarnošću, pa čak i spremnošću da im se u Crkvi dodijele neke službe iz kojih su oni zbog rastave isključeni, velikim dijelom ovise o tome kako ćemo pristupiti razmatranju tih dvaju pitanja. Dokle god na ta dva pitanja ne budu dani neki novi odgovori crkvenog učiteljstva, svaki je pastoralni suradnik obvezatan djelovati sukladno sadašnjoj praksi.

1. Govor kardinala Waltera Kaspera

U veljači 2014. godine, u vidu pripreme za Sinodu, kardinal Walter Kasper održao je pred kardinalima govor¹ u kojem je naglasak stavio na probleme ophođenja s rastavljenima i ponovno vjenčanim vjernicima. Možda s pravom kardinal Christoph Schönborn u jednom razgovoru naglašava kako je već taj govor suzio problematiku kojom se trebala baviti Sinoda. Ima mnogo hitnijih i važnijih problema koji su donekle ostali u sjeni, jer su se mnoge snage usredotočile isključivo na taj problem.² Kardinal Kasper je bio među trojicom biskupa koji su 1993. godine stvorili prijedlog ophođenja s rastavljenima i ponovno vjenčanim vjernicima i njihova pripuštanja sakramentima, prijedlog koji Kongregacija za nauk vjere, s Josephom Ratzingerom na čelu, nije odobrila niti prihvatila.³ Ako je papa Franjo njemu povjerio zadatak održavanja pripremnog govora, očito je ozbiljno htio pristupiti razmatranju te problematike.

¹ Izlaganje kardinala Waltera Kaspera održano na tajnom konzistoriju 20. veljače 2014. godine a objavljeno je u: *Il Foglio quotidiano*, XIX, 51 – Vaticano Esclusivo I, 1. III. 2014.; zatim i kao posebna brošura: Walter KASPER, *Das Evangelium von der Familie. Die Rede vor dem Konsistorium*, Herder, 2014.

² Usp. Christoph SCHÖNBORN, Gegen das Süssholzraspeln, u: *Herder Korrespondenz*, 68 (2014.) 12, 613.

³ Korespondencija njemačkih biskupa prema Kongregaciji za nauk vjere i pastoralna pisma s pratećim dokumentima svojim vjernicima obuhvaćaju: *Zajedničko pastirsko pismo biskupa Gornjorajnske crkvene pokrajine za dušobrižništvo razvedenih, i razvedenih pa ponovno vjenčanih vjernika* iz 1993. godine, *Temeljne upute za dušobrižničku pratnju osoba iz razrušenih brakova i razvedenih pa ponovno vjenčanih vjernika u Gornjorajnskoj crkvenoj pokrajini* iz 1993. godine, *Pastoral rastavljenih i ponovno vjenčanih* iz 1994. godine. Usp. Pero ARAČIĆ (ur.), *Obitelj u Hrvatskoj – stanje i perspektive*, Đakovo, 1995., 156–192. Odgovor Kongregacije za nauk vjere uslijedio je u pismu svim biskupima svijeta i vjernicima laicima: KONGREGACIJA ZA NAUK VJERE, *Pismo biskupima Katoličke crkve o pristupanju razvedenih i ponovno vjenčanih vjernika euharistijskoj pričesti*. Usp. http://www.vatican.va/roman_curia/congregations/cfaith/documents/rc_con_cfaith_doc_14091994_rec-holy-comm-by-divorced_en.html (15. V. 2011.). Za detaljnije upoznavanje te problematike usp. CONGREGAZIONE PER LA DOTTRINA DELLA FEDE, *Sulla pastorale dei divorziati risposati*, Città del Vaticano, 1998., br. 7–29; Angel Rodriguez LUNO, Da li bi rastavljeni i ponovno vjenčani ipak smjeli na pričest, u: *Informativna katolička agencija* (dalje: IKA),

Kasper polazi od sagledavanja stvarnosti u kojoj se danas sklapaju brakovi. Poziva se na nauk Ivana Pavla II., koji je opetovano naglašavao važnost tzv. zakona postupnosti (ne stupnjevitosti). Ne u smislu da bi sam zakon koji regulira stanje i život u Crkvi bio stupnjevit, nego, po mišljenju Kaspera, postupnost u pastoralnom ophođenju s rastavljenima i ponovno vjenčanim vjernicima, imajući u vidu da mnogi bračni parovi tek postupno, a ne odjednom, shvaćaju i ostvaruju evanđeoski zakon o bračnom i obiteljskom životu.⁴

Moramo mijenjati paradigmu: umjesto da svu pozornost posvećujemo institucionalnim pitanjima braka u odnosu na Crkvu (valjanost braka, pristup sakramentima) moramo u središte pozornosti staviti osobu koja zbog propasti svojeg braka pati i traži pomoć.⁵ Nije u pitanju samo hoće li osoba pristupiti sakramentima nego kako će Crkva nju prihvatiti i koliko će se s njom solidarizirati. Naravno da je prvi zadatak svakoga pastoralnog djelatnika pokušati oživjeti propali brak. Ali je to često pokušaj osuđen na propast. Osim toga, drugi, civilni brak, nosi sa sobom nove odgovornosti koji ne dopuštaju povrat prvom braku.

Što će Crkva učiniti? Nerazrješivost braka i nemogućnost sklapanja novoga nisu pitanja koja se mogu riješiti pozivajući se samo na milosrđe ili sućut. Ali je isto tako istina da nikada čovjek ne može pasti tako nisko da ga milosrđe Božje ne bi moglo obuhvatiti. Kardinal navodi dvije situacije koje služe kao paradigme.

a) Prvi primjer, koji navodi i *Familiaris consortio* br. 84⁶, kaže da su neki rastavljeni i ponovno vjenčani u savjesti sigurni kako njihov prethodni propali brak nikada nije bio valjan. Naime, brak kao sakrament pretpostavlja kod onih koji ga sklapaju vjeru u bitne dimenzije braka, jednost i nerazrješivost. No, često je riječ samo o našoj pretpostavci. *Praesumptio iuris* često je samo *fictio iuris*. Ako je moguć takav slučaj, a bilo bi nerazborito odluku o tome prepustiti osobnoj savjesti onoga koga se taj slučaj tiče, sadašnja praksa Crkve odluku prepušta crkvenim sudovima. Oni, međutim, nisu ustanovljeni *de iure divino*, nego su

18. XII. 1997., I-IV; Živko KUSTIĆ, Smiju li razvedeni i ponovno vjenčani pristupiti pričesti?, u: IKA, 19. X. 1994., 22-23; Josip GRBAC, *Kršćanska etika u ozračju svakodnevice*, Pazin, 2004., 75-98.

⁴ Sličan pristup zagovarao je svojedobno i Bernhard Häring. Usp. Bernhard HÄRING, *Ausweglos? Zur Pastoral bei Scheidung und Wiederverheiratung*, Freiburg – Basel – Wien, 1989.

⁵ Zanimljivo je da je prof. Marijan Valković već 1979. godine zastupao mišljenje o takvom mijenjanju paradigme. Usp. Marijan VALKOVIĆ, Problematika neuspjelih ženidbi, u: *Bogoslovska smotra*, 49 (1979.) 1-2, 113-141. Također usp. Veronika RELJAC, *Pastoral braka i obitelji na iskušenju*, Zagreb, 2011., 164-167.

⁶ Usp. IVAN PAVAO II., *Familiaris consortio – Obiteljska zajednica. Apostolska pobudnica o zadacima kršćanske obitelji u suvremenom svijetu* (22. XI. 1981.), Zagreb, 1981., br. 84 (dalje: FC).

nastali povijesno. Zašto se onda odluka u takvom slučaju ne bi mogla prepustiti npr. lokalom biskupu i onome koga on za to ovlasti? Često se događa da crkveni sud nema dovoljnog uvida u realno stanje stvari. Na taj bi se način spojile juridička i pastoralna dimenzija, kakvu zagovara sam papa Franjo.

b) Drugi primjer jest brak između dviju krštenih osoba, koji je *ratum et consummatum*, ali je nepovratno propao te su bračni drugovi ušli u novi civilni brak. Oni sami drže prethodni brak valjanim i ne zahtijevaju poništenje braka. Takvima Crkva ne dopušta pristup sakramentima pokore i euharistije, ali bi mogli pristupiti tzv. duhovnoj pričesti. Takvo rješenje zagovara i papa Benedikt XVI. Međutim, to vrijedi za one koji su duhovno pripremljeni. Ako je tako, zašto ne mogu primiti i sakramentalnu pričest? Ne dolazi li ovdje u pitanje sama funkcija sakramenata? Ako kažemo da se na taj način želi dati do znanja svima kako primiti sakramentalnu pričest znači biti jedno s Kristom, nije li to instrumentaliziranje osobom koja pati i traži pomoć, i to s ciljem da se na njezinu primjeru pokazuje drugima ono što sakrament u biti jest? Dakle, tvrdi Kasper, tako dopuštamo da jedan sakramentalno umre od gladi kako bi drugi živjeli.

Kako bi potkrijepio te svoje stavove, Kasper navodi primjere iz prve Crkve koja je u slučaju prisilnog zatajenja i otpada od vjere zbog prijetnje mučenjem, takve kršćane (»lapsi«), nakon primjerenog kajanja, primala u svoje krilo drugim krštenjem, ne vodom, nego »suzama pokore«. Slično se događalo s onima koji su ostali sami nakon preljuba. Postojao je tzv. pastoral tolerancije te im se omogućavalo, nakon izvjesne pokore, sklapanje drugog kvazibraka. O tome svjedoče Origen i sv. Bazilije. Ne bi li to moglo biti misao vodilja današnjoj Crkvi? *Credo in remissionem peccatorum* znači da za onoga tko se pokajao vrijedi Božji oprost. Ako to vrijedi za ubojicu, zašto ne bi vrijedilo za rastavljenog i ponovno vjenčanog vjernika?

Dakle, zaključuje Kasper, ako je rastavljeni i ponovno vjenčani vjernik nakon što se pokajao za propast svojeg braka, nakon što je izvjesno da nema povratka u prvi brak te je riješio sve obveze u tom smislu, ako ne može jednostavno zanemariti obveze koje je preuzeo u drugom braku, ako se obveže da će kršćanski živjeti svoj drugi brak i sukladno tome odgajati djecu, ako ima istinsku želju za sakramentima, smijemo li takvome, nakon izvjesnog vremena pokore i obraćenja, nijekati pristup sakramentima? Nije riječ o generalnoj normi, tvrdi Kasper, nego o mogućnosti za one pojedince koji zaista od Crkve zaslužuju takav pristup. Podlogu takvim razmišljanjima tvori i praksa istočnih Crkava koje, sukladno principu *oikonomie*, prakticiraju blagoslov drugog braka. Crkva ima moć razriješiti nekonzumirani brak, te pavlovskom i petrovskom povlasticom nesakramentalni brak, ako može poništiti brak zbog

nedostatne forme sklapanja braka, a sve su to juridički elementi nastali povijesno. Možda je vrijeme povratka na praksu koju zagovara sv. Bazilije. Takav povratak zagovarao je i Joseph Ratzinger u svojim tekstovima iz 1972. godine.

2. Rasprava na Sinodi: načelna pitanja

Tijekom Sinode najprije je utvrđeno da zahtjevi za rješavanje problematike rastavljenih i ponovno vjenčanih predstavljaju samo malen dio zahtjeva pristiglih iz svih krajeva svijeta i sadržanih u *Instrumentum laboris*. Najveći broj zahtjeva koje bi trebalo elaborirati na Sinodi doticao se rastućeg kontrasta između vrijednosti koje Crkva naviješta u pogledu braka i obitelji, s jedne strane, te društvene i kulturalne situacije u svijetu. Usprkos tome, ta je tema bila sveprisutna. Nadbiskup Budimpešte Péter Erdö misli da se ne može na istu razinu stavljati onoga tko je skrivio raspad braka i onoga tko je napušten, iako svima valja pokazati milosrđe Crkve. On je sklon sustavnijem razmatranju prakse istočnih Crkava, iako to nikada ne može značiti priznavanje sakramentalnosti drugog braka. To znači da ostaju dva moguća rješenja. Prvo je pojednostavnjenje birokratske prakse oko proglašenja braka ništavnim. Kardinal nudi tri rješenja: preispitati nužnost druge instancije koja odugovlači postupak; ispitati mogućnost ekstrajuridičke prakse gdje bi se nastojala utvrditi kvaliteta intencije (namjere) i vjere kod sklapanja braka, s obzirom da vjera u ono što sakrament jest predstavlja preduvjet valjanosti sakramenta. Konačno, razmotriti tzv. *privilegium petrinum* kod brakova gdje je prisutna različitost kulta. Druga mogućnost je prihvaćanje prakse Istoka gdje se dopušta, nakon pokajničke prakse, druga nesakramentalna veza.

Najjasniji pogled na ono što se događalo na Sinodi pruža *Relatio Synodi*.⁷ Sinodalni oci dovode u usku povezanost sakrament braka i vjeru u ono što sakrament znači: »U uzajamnom prihvaćanju i s Kristovom milošću mladenci jedno drugom obećaju potpuno darivanje, vjernost i otvorenost životu, oni kao sastavne elemente braka prepoznaju darove koje im Bog daje, shvaćajući ozbiljno svoju uzajamnu obvezu, u Njegovo ime i pred Crkvom. To znači da je u vjeri moguće preuzeti dobra braka kao obveze koje se lakše mogu podnositi uz pomoć milosti sakramenta.«⁸ Ako se tvrdi da je u vjeri moguće preuzeti

⁷ *Relatio Synodi* Treće izvanredne opće biskupske sinode: *Pastoralni izazovi vezani uz obitelj u kontekstu evangelizacije* (5. – 19. listopada 2014.). Hrvatski prijevod vidi u: <http://laudato.hr/Novosti/Vatikan/Donosimo-cjelokupni-dokument-sinode-Relatio-synodi.aspx> (21. X. 2014.).

⁸ *Relatio Synodi*, br. 21.

dobra braka, to znači da se katkada to ne dogodi. Brak kao sakrament pretpostavlja da supružnici posjeduju vjeru kako se sklapanjem braka obvezuju na nerazrješivost. Ona nije nametnuti teret, nego dar.⁹

Osim toga, što je izuzetno važno, sinodalni oci su očito prihvatili tzv. zakon postupnosti, koji na obiteljski život gleda kao na proces, hodanje prema savršenosti: »U kršćanskom životu: budući da je vjernik po krštenju uključen u Crkvu po kućnoj Crkvi koju predstavlja njegova obitelj, on poduzima onaj 'dinamični proces, koji napreduje postupno uz progresivno integriranje Božjih darova' (*Familiaris consortio*, 11).«¹⁰

U odnosu na prijedloge o utvrđivanju ništavosti ženidbe, usvojena je točka koja doslovno glasi: »Velik broj otaca je istaknuo potrebu učiniti dostupnijima i jednostavnijima, ako je moguće posve besplatnima, postupke za utvrđivanje slučajeva ništavosti ženidbe. Među prijedlozima su navedeni: prevladavanje potrebe za dvije sukladne presude; mogućnost određivanja administrativnog puta pod odgovornošću dijecezanskog biskupa; skraćeni postupak koji treba pokrenuti u slučajevima očite ništavosti. Neki oci su se, međutim, očitovali protiv tih prijedloga jer ne bi jamčili pouzdanu presudu. Treba naglasiti da je u svim tim slučajevima riječ o utvrđivanju istine o (ženidbenom) vezu. Prema drugim prijedlozima, trebalo bi uzeti u obzir mogućnost dati važnost ulozi vjere mladenaca s obzirom na valjanost sakramenta ženidbe, čvrsto potvrđujući da su među krštenim osobama sve valjane ženidbe sakramenti.«¹¹ Točku su podržala 143 sinodalna oca, a protiv je bilo njih 35. No, sama činjenica da je točka usvojena ukazuje na to da će sljedeća Sinoda što se toga tiče nešto učiniti. Prijedlog o tzv. administrativnom putu za koji bi bio odgovoran mjesni biskup ostao je kao prijedlog i zato jer je nešto slično predlagao i papa Benedikt XVI. U svezi te točke Sinoda nalaže sasvim konkretno što bi trebao učiniti mjesni biskup. On mora, s ciljem ažuriranja postupaka utvrđivanja ništavnosti ženidbe, osigurati »dostatni broj djelatnika, klerika i laika kojima bi to bila glavna dužnost«. Osim toga, mora »angažirati propisno pripremljene savjetnike koji bi mogli besplatno savjetovati stranke o valjanosti njihove ženidbe. Tu službu bi mogao obavljati jedan ured ili stručne osobe.«¹² Taj nalog jedan je od najvažnijih i najkonkretnijih zaključaka iznijetih na Sinodi.

Relatio Synodi nigdje ne spominje prijedlog, iznesen još 1993. godine, o mogućnosti da vjernik po svojoj savjesti, npr. uporabom kreposti epikeje,

⁹ Usp. *Isto*, br. 14.

¹⁰ *Isto*, br. 13.

¹¹ *Isto*, br. 48.

¹² *Isto*, br. 49.

doneše odluku o tome je li njegov brak valjan, iako se i taj prijedlog čuo na Sinodi. Tu se striktno slijedi nauk *Veritatis splendor*, koja osobnoj savjesti ne pridaje moć mijenjanja onoga što je objektivna istina sukladno božanskom ili prirodnom zakonu.

Drukčija je situacija s dvjema točkama u *Relatio Synodi* koje sintetiziraju rasprave o mogućnostima pristupa sakramentima rastavljenih i ponovno civilno vjenčanih katolika, dakle one točke koje se nadovezuju na prijedloge koje je iznesao kardinal Kasper.

»Razmatralo se o mogućnosti da razvedeni i ponovno vjenčani pristupaju sakramentima pokore i euharistije. Nekoliko sinodskih otaca je ustrajalo u korist aktualne discipline, na temelju konstitutivnog odnosa između sudjelovanja u euharistiji i zajedništva s Crkvom i njezina nauka o nerazrješivom braku. Drugi su se izrazili u korist, ne poopćenog, prihvaćanja za euharistijski stol, u nekim posebnim situacijama i uz točno određene uvjete, posebno kad je riječ o slučajevima koji su ireverzibilni i vezani uz moralne obveze prema djeci koja bi bila izložena nepravednom trpljenju. Eventualnom pristupu sakramentima morao bi prethoditi pokornički put pod odgovornošću dijecezanskog biskupa. Pitanje još treba produbiti, vodeći računa o razlici između objektivne situacije grijeha i olakotnih okolnosti, s obzirom da se 'ubrojivost i odgovornost za neki čin mogu umanjiti ili poništiti' raznim 'psihičkim ili socijalnim čimbenicima' (*Katekizam Katoličke Crkve*, 1735.).«¹³

»Neki oci su zastupali mišljenje da se osobe razvedene i ponovno vjenčane ili one koje žive u izvanbračnoj zajednici mogu plodonosno uteći duhovnoj pričesti. Drugi oci su se pitali zašto onda ne mogu pristupiti onoj sakramentalnoj. Stoga se zahtijeva produblјivanje tematike koje će istaknuti osobitost obaju oblika i njihove povezanosti s teologijom braka.«¹⁴ Te dvije točke nisu prihvaćene. To ipak ne znači da se o njima neće razmišljati u vremenu do sljedeće Sinode i da tu ne treba očekivati nekakvih promjena, što je izričito naglašeno kod obiju točaka. Možemo reći da one nisu načelno odbačene, nego su nova rješenja preradikalna, u smislu da zahtijevaju dublju raspravu o nekim teološkim istinama koje dosadašnju praksu podržavaju.

3. Uloga umirovljenoga pape Benedikta XVI.

Zanimljiv prilog, koji se tiče pitanja je li umirovljeni papa Benedikt XVI. indirektno utjecao na rasprave na Sinodi o pristupu sakramentima rastavljenih i

¹³ *Isto*, br. 52.

¹⁴ *Isto*, br. 53.

ponovno vjenčanih, ali, što je još važnije, na razmišljanja o toj temi u pripremi za Sinodu 2015. godine, jest usporedba nekoliko njegovih tekstova.¹⁵ Naime, krajem 2014. godine iz tiska su izašla u ponovnom izdanju sabrana djela J. Ratzingera, među kojima se nalazi i tekst iz 1969. godine (objavljen 1972.) koji nosi naslov »O pitanju nerazrješivosti braka«. U prvom izdanju iz 1972. godine Ratzinger govori o eventualnom pripuštanju rastavljenih i ponovno vjenčanih sakramentima. U prvom dijelu detaljno analizira praksu prve Crkve, mišljenja crkvenih otaca Origena, Bazilija i Ambrozijastera, te u zaključcima predlaže da o pristupu rastavljenih i ponovno vjenčanih sakramentima ne bi trebao odlučivati crkveni sud koji razmatra valjanost ženidbe, nego župnik lokalne Crkve. U ponovljenom izdanju iz 2014. godine tekst većinom ostaje isti, ali su zaključci u potpunosti promijenjeni. Papa Benedikt sada zaključuje kako ne postoji nikakva mogućnost da se rastavljenima i ponovno vjenčanima omogući pristup sakramentima. Takva promjena zaključaka još više aktualizira pitanje je li moguće nešto učiniti što se tiče pristupa sakramentima ovih vjernika, a da se pritom ne naruši pitanje nerazrješivosti i vjernosti do groba. Kako u tom smislu interpretirati brojne novozavjetne izričaje koji ukazuju na to da je Krist uspijevao spojiti trajni nauk i dimenziju milosrđa? Za Ratzingera iz 1969. godine Kristova riječ ne može se interpretirati kao zakon. Sve do srednjeg vijeka postojala je, kako u zapadnoj Crkvi tako i u istočnoj Crkvi mogućnost »toleriranja« drugog braka u iznimnim situacijama, misli Eberhard Schockenhoff.¹⁶ Tada je Ratzinger predlagao rješenje da se rastavljenima i ponovno vjenčanima omogući pristup sakramentima, ako su ostvareni upravo oni uvjeti koje je na Sinodi navodio kardinal Kasper. O tome bi trebao odlučivati župnik. Razlozi za takav Ratzingerov stav su u tomu da crkveni sud u principu ne može uvijek donijeti ispravnu objektivnu prosudbu o valjanosti prethodnog braka, s jedne strane, i uvažavanje prakse prve Crkve o kojoj svjedoče crkveni oci, s druge strane.

Taj dio je u novoj verziji teksta promijenjen i Benedikt XVI. zauzima sasvim drukčiji stav. Jedino crkveni sudovi smiju odlučivati o ništavosti braka, nakon čega nema prepreke pristupu sakramentima. Papa jedino zagovara da se promisli o tome može li Crkva »velikodušnije« pristupiti rješavanju razvoda *in favorem fidei*. Rastavljenima i ponovno vjenčanima predlaže da prekrštenih ruku pristupe pričesti i prime samo blagoslov. Postavlja se, međutim, pitanje

¹⁵ Usp. Eberhard SCHOCKENHOFF, Die zwei Seiten eines Textes. Die Wortmeldung des emeritierten Papstes zur Debatte um Wiederverheiratete Geschiedene, u: *Herder Korrespondenz*, 68 (2014.) 12, 605–609; Eberhard SCHOCKENHOFF, Zur Frage nach der Unauflöslichkeit der Ehe. Die beiden Textversionen von Joseph Ratzinger/Benedikt XVI, u: *Herder Korrespondenz*, 68 (2014.) 12, 609–612.

¹⁶ Usp. Eberhard SCHOCKENHOFF, Die zwei Seiten eines Textes, 607.

na što bi se odnosio taj blagoslov. Moglo bi se dogoditi da osoba pomisli kako Crkva blagoslivlja njezin život u neregularnom braku, kao što to čini istočna Crkva, što nije točno. U svakom slučaju, kako u prvoj tako u drugoj verziji teksta, nije riječ o relativizaciji nerazrješivosti, nego o traženju načina kako u iznimnim situacijama rastavljenima i ponovno vjenčanima konkretno prenijeti Božje milosrđe.

Ipak, u novom izdanju teksta Benedikt XVI. donosi sasvim konkretne primjere kako bi se trebala kretati teološka i crkveno-pravna rasprava ako se želi u tom smislu nešto promijeniti.¹⁷

1. Procesi proglašenja braka ništavim moraju se kretati u dva smjera: ne smiju stvar tako postaviti kao da je riječ o nekakvoj prikrivenoj rastavi braka; s druge strane, ako postoje donekle valjani argumenti za poništenje braka, crkveni sudovi moraju takvu odluku i donijeti čim prije kako bi ljudima otvorili nova vrata života.

2. Danas je posebno potrebno pozornost posvetiti psihičkom stanju ljudi koji često nisu sposobni shvatiti sve obveze koje iz braka proizlaze. Danas takva nesposobnost ljudi postaje relevantnija nego što je to bila u prošlim vremenima.

3. U današnje vrijeme često kršćanski brak sklapaju tzv. kršćanski pogani, tj. ljudi koji su krštenjem postali kršćani, ali nisu nikada upoznali, pa čak ni prihvatili vjeru. Ako kanon 1055 §2 tvrdi kako između kršćana brak automatski postaje sakrament, tu se postavljaju dodatna pitanja. Što učiniti kada jedan kršteni partner uopće ne poznaje sakrament? Možda ima želju za nerazrješivošću, ali ju ne dovodi u vezu s vjerom (kršćanski novitet). To stanje postaje dramatično kada takvi kršćanski pogani postanu istinski vjernici i započnu novi život. Benedikt XVI. priznaje da na ta pitanja ne znamo odgovore, ali da na tome tragu treba razmišljati i tražiti rješenja.

Isto tako, u novoj verziji teksta ostavljeni su netaknuti prijedlozi da bi se rastavljenima i ponovno vjenčanima moglo omogućiti i kumovanje, iako sada crkveno pravo to ne dopušta, te da im se savjetuje prisustvovanje tzv. duhovnoj pričesti.

Ti stavovi postaju danas aktualni, jer oni odražavaju sadašnju misao umirovljenoga pape. Stoga nema puno smisla posezati za njegovim stavovima iz 60-ih godina prošlog stoljeća. Ako ih je namjeravao promijeniti, očito je za to imao razloga. Posljednji argumenti, a ne oni prvi, odražavaju stav umirovljenoga pape.

¹⁷ Usp. *Isto*, 610–611.

4. Teološka rasprava

4.1. Dokle seže ovlast Crkve?

Johannes Günter Gerhartz¹⁸ postavlja pitanje: Zašto sakramentalni brak, koji je *ratum et consummatum*, svojom kompetencijom i ovlašću Crkva ne može razriješiti? On poseže za tradicijom prve Crkve gdje nalazimo, po njegovu mišljenju, dovoljno primjera u kojima je Crkva pokazala da posjeduje ovlast i nad sakramentalnim brakovima. Riječ je o iznimkama, kao što je slučaj kod brakolomstva. Istočne Crkve u takvim slučajevima imaju ovlast razriješiti brak. One drukčije interpretiraju klauzulu iz Matejeva evanđelja: »Tko god otpusti svoju ženu – osim zbog bludništva – navodi je na preljub i tko se god otpuštenom oženi, čini preljub« (Mt 5,32). One bezuvjetnu zabranu razrješenja braka smatraju uvjetnom zabranom: preljub je dovoljan razlog razvrgnuća braka. Autor drži da je ta klauzula kasnije ušla u novozavjetne tekstove. Riječ je o kasnijem pokušaju kršćanskog odgovora na rabinske diskusije o razlozima zbog kojih je moguće otpustiti ženu. Nauk Crkve kako ona nema ovlast razvrgnuti sakramentalni brak, smatra autor, postoji tek od XII. stoljeća. Zar nije, pita se autor, mogućnost rastave »od stola i postelje« u ime većih vrijednosti isto što i razvrgnuće braka, s obzirom da ne postoji više ni »zajedništvo do smrti« ni »biti jedno tijelo«? Zar ta praksa, koja im ne dopušta sklopiti novi brak, ne ide protiv Stvoriteljeve nakane na koju se Krist poziva svojom zabranom rastave braka? Riječ je o pravnoj odredbi Crkve. Zašto se u takvom slučaju ne primjenjuje *privilegium paulinum* koji predviđa mogućnost rastave *in favorem fidei*? I nasilje u obitelji može biti na štetu vjere bračnih partnera i djece. Zar nije u tom slučaju opravdani drugi brak u kojem će biti zaštićena vjera? U tom smislu autor razmatra i pitanje sakramentalnosti braka i priklanja se nauku istočnih Crkava koje drže kako je, doduše, brak sakrament spasenja, ali, kada to više nije, krivnjom jednoga ili obaju bračnih drugova, ne možemo više govoriti o apsolutnoj nerazrješivosti. Čak i ako gledamo na brak u odnosu na zajedničko dobro, kako na njega gleda sv. Toma Akvinski (*»matrimonium principaliter ordinatur ad bonum commune«*, Suppl. q. 67), postavlja se pitanje kako u tom kontekstu gledati na nerazrješivost, s obzirom da je zajedničko dobro ljudska tvorevina podložna promjenama i povijesnim prosudbama. Zato autor smatra da prvotno što valja prosuđivati kod braka jest dobro vjere i spasenje ljudi. On izjednačava u tom smislu tzv. *privilegium paulinum* i odvajanje »od stola i postelje«. U oba slučaja drugi brak bio bi opravdan. Osnovna pretpo-

¹⁸ Usp. Johannes Günter GERHARDZ, Wirklich unauflöslich? Die Ehe in Lehre und Praxis der katholischen Kirche, u: *Herder Korrespondenz*, 68 (2014.) 8, 389–393.

stavka takvih rješenja jest da i crkveno pravo bude pastoralno usmjereno, tj. da ozbiljno uzmemo u obzir kako i kanonsko pravo ima vrhunski cilj služiti ljudima i ljude privesti spasenju.¹⁹

4.2. Argument euharistijskog zajedništva

Neki autori postavljaju u pitanje tezu o euharistijskom zajedništvu. Teza nauka Crkve, potvrđena u *Familiaris consortio* br. 84, kaže kako bi dopustiti rastavljenima i ponovno oženjenima primanje euharistije značilo da oni na razini znakova komuniciraju s Kristom s kojim su razorili zajedništvo u stvarnosti. To stanje je objektivna kontradikcija s Gospodinovim naukom. Pitanje je što je moguće učiniti na razini sakramentologije. Ako oni koji nisu u potpunom jedinstvu vjere s Katoličkom crkvom mogu izuzetno s nama dijeliti euharistiju, zašto isto tako izuzetno to ne bi mogli oni koji nemaju potpunu sukladnost u svojem objektivnom statusu u Crkvi? S obzirom da sakramenti ne slave samo ono što se ispunilo nego i prouzrokuju što slave, mora li sakrament euharistije pretpostavljati jedinstvo da bi se on slavio? Ili je on sredstvo za postizanje jedinstva? Budući da smo kao vjernici hodočasnici, na putu trebamo sakramente ne zato što smo sveti, nego jer smo grešnici. Je li ispravno od tvrdnje kako je sakramentalni brak simbol Kristove ljubavi prema Crkvi jednostavno preći na tvrdnju kako je on zbog toga nerazrješiv? To znači da, ako brak svjedoči Kristovu trajnu ljubav, on bi trebao utjelovljivati trajnu vjernost i ljubav supružnika. Međutim, zaključivati kako trajna Kristova ljubav prema Crkvi analogno znači da bračna ljubav supružnika nikada ne bi trebala prestati, znači zaključivati previše. Teza kako je brak znak Kristove ljubavi ne određuje što činiti ako ne uspijemo održati taj zahtjev. Crkva tako može isključiti rastavljene iz euharistijskog zajedništva, ali ne može reći da je to jedina alternativa jer je u usporedbi dviju ljubavi riječ o svojevrsnoj metafori.²⁰

¹⁹ Tako npr. Sabine Demel, pozivajući se na kanonsko pravo (kan. 841) polazi od činjenice da crkveno pravo crkvenom autoritetu pridaje pravo određivanje kriterija za valjanost sakramenata, ali i za njihovo ispravno podjeljivanje. Sukladno tome zagovara rješenje oslobađanja od pravnih učinaka prvoga braka pomoću crkvene dispense, u smislu da time ne prestaje postojati prvi brak, nego samo njegove pravne posljedice. Takvo rješenje bilo bi iznimka za pojedine slučajeve nakon primjerenih provjera. Usp. Sabine DEMEL, (K)ein Widerspruch? Unauflöslichkeit der Ehe und Zulassung zu einer Zweitehe, u: *Herder Korrespondenz*, 68 (2014.) 6, 303–307.

²⁰ Usp. Keneth R. HIMES – James A. CORDEIN, Pastoral Care of The Divorced and Remarried, u: *Theological Studies*, 57 (1996.), 115–117.

4.3. Poimanje konsenzusa

Rasprava se bavi i razmišljanjem o pojmu bračnog konsenzusa. Tu su ključna dva pitanja. Jedno je naznačio papa Benedikt XVI., a govori o kvaliteti vjere u bitne sastavnice braka koja je često nedovoljna pogotovo kod tzv. krštenih pogana. To pojašnjenje nije dovoljno uzimano u obzir kod tvrdnje kako onaj tko vjeruje u spasonosnu vjeru Crkve ne smije biti isključen iz primanja sakramenata, s obzirom da valjanost sakramentu udjeljuje Crkva na temelju Kristovih obećanja.²¹ Naime, ovdje nije riječ o vjeri u neke dogme, nego o vjeri u ono što nauk Crkve podrazumijeva da brak u biti jest, tj. nerazrješiv. Ako netko to vjeruje, pa je učinio suprotno, možemo li za njega reći da on vjeruje u spasonosnu vjeru Crkve? Već na samom početku Sinode kardinal Péter Erdő jasno je izrekao tezu kako je za valjanost sakramenta potrebna namjera da činimo ono što čini Crkva.

Drugo pitanje teološke rasprave puno je »revolucionarnije«. Riječ je o konsenzusu u trenutku sklapanja braka ili o konsenzusu koji je dinamičan proces.²² Neki smatraju da je za tezu kako valjanost i ništavost braka ovisi o konsenzusu kakav imamo danas teško naći izričiti biblijski temelj. Današnji pojam konsenzusa plod je promišljanja teologa i kanonista iz perioda između XI. i XII. stoljeća. Poimanje konsenzusa kao i lista zapreka koje taj konsenzus mogu učiniti nevaljanim plod su povijesnih varijacija i antropoloških spoznaja koje su uvjetovane vremenom u kojemu su nastale. Bitan čimbenik u svemu tome bilo je poimanje odnosa Crkve i države koji su bili različiti u raznim povijesnim etapama.²³ Pitanje konsenzusa svakako je problem koji će se morati riješiti tek nakon dugoga sustavnog teološkog promišljanja. Već je odavno Bernhard Häring postavio pitanje jesu li možda konsenzus i nerazrješivost tzv. ciljna zapovijed. Novozavjetni govor o nerazrješivosti i braku bio bi dio onoga evanđeoskog radikalizma koji čovjek nastoji doseći, ali mu to uspijeva samo donekle i to kroz dugi proces sazrijevanja, gdje mu je potrebna pomoć.

²¹ Čini se da se takvo pojednostavnjenje problema uočava u više tekstova. Usp. Bertram STUBENRAUCH, *Wiederverheiratete Geschiedene und die Sakramente*, u: *Stimmen der Zeit*, 139 (2014.) 5, 346–347.

²² Usp. Bruno PRIMETSHOFER, *Ehescheidung und Wiederverheiratung im Kirchenrecht*, u: *Theologisch-praktische Quartalschrift*, 4 (1994.), 343.

²³ Usp. Basilio PETRA, *Potere della Chiesa e matrimoni falliti*, u: *Rivista di teologia morale*, 151 (2006.) 3, 379–397.

4.4. Pojam *consummatum*

Postoje razmišljanja kako bi Crkva, na početku trećeg milenija, trebala učiniti sličan zaokret kako je to učinila na početku drugog milenija. Onda je, uvažavajući kulturalnu bazu, vlastitu doktrinu i kanonsku praksu, smogla snage valjanost braka povezati s pitanjem konsenzusa i pitanjem konzumacije. Došlo je vrijeme da se pitanje valjanosti braka sagleda pod vidom međusobnog davanja supružnika, da se i sam pojam »konzumiranja braka« shvati kao konzumiranje stvarnosti braka, ne samo u fizičkom smislu riječi, kao konzumiranje svega onoga što brak sa sobom nosi, konzumiranje svih kvaliteta braka, kao što su vjernost, ljubav, itd. Kao što je sv. Pavao dopustio brak nakon smrti jednoga supružnika, iako je to tada bilo teško povezano s ondašnjom sakramentologijom, antropologijom i teologijom, tako bi danas jedna nova redefinicija pojma *consummatum* pokazala kako je moralna smrt braka često bolnija i definitivnija negoli sama fizička smrt jednoga bračnog druga. Na to bi upućivala i egzegeza Markova evanđelja (10,2-12), gdje se govori o tome da dvoje supružnika postaju *jedno tijelo*, ali i drugih novozavjetnih tekstova. Očito se ovdje ne misli na pojedini spolni bračni čin, nego na jedinstvo braka u smislu jedinstva srca i tijela.²⁴ Može se postaviti i pitanje odražava li termin *consummatum* određeni fizicistički pogled na čovjeka i brak, umjesto da i čovjeka i brak promatra u integralnom smislu. To su samo hipoteze budućega mogućeg teološko-biblijskog razmišljanja, no, nije rečeno da one ne mogu otvoriti nove vidove u rješavanju problematike proglašenja ništavosti braka i eventualnog pripuštanja sakramentima rastavljenih i ponovno oženjenih.

4.5. Bratsko-sestrinski aranžman

Teološka rasprava kretala se i oko pitanja definira li tzv. kontraktualistički model ženidbe još uvijek našu pastoralnu praksu. Naime, ako se razvedena osoba ponovno oženi krši prava napuštene osobe budući da je pravo na tjelesno zajedništvo isključivo i ne može biti preneseno na treću osobu; stoga je ta osoba isključena iz primanja sakramenta euharistije. Preljub postoji isključivo u spolnom zajedništvu, stoga nema prepreka za primanje sakramenta euharistije ako

²⁴ Usp. Wolfgang BEILNER, Ehescheidung im Neuen Testament, u: *Theologisch-praktische Quartalschrift*, 4 (1994.), 338–342. Autor zaključuje da se na temelju egzegeze relevantnih tekstova Novoga zavjeta ne može tvrditi da Crkva zbog Kristovih riječi, u pitanju tretmana rastavljenih i ponovno oženjenih kršćana, ima vezane ruke. Štoviše, riječ je uglavnom o juridičkim interpretacijama Kristove riječi, što suzuje prostor djelovanja same Crkve.

partneri ne žive spolno zajedništvo. Spolno zajedništvo i sjedinjenje nije pravo koje postoji izolirano, nego znači izraz i ostvarenje osobnog zajedništva ljubavi i života ženidbenog veza muža i žene. Iz toga slijede dvije posljedice:

a) Brak se ne postiže samo pristankom partnera, nego ga Bog održava u jedinstvu. Kada više nema osobnog zajedništva među supružnicima, oni više nemaju pravo na spolno zajedništvo koje je izraz prvoga.

b) Ako rastavljena osoba uđe u novu civilnu bračnu zajednicu nastaje međusobno osobno samodarivanje novih supružnika te je njihovo spolno zajedništvo odraz njihove zajednice ljubavi. Stoga nema kršenja prava supružnika iz prvog braka na spolno zajedništvo budući da to pravo prestaje s razaranjem osobnog zajedništva ljubavi. To znači da zajednica rastavljenih i ponovno oženjenih nije izvanbračni preljubnički spolni odnos. Naime, supružničko pravo na spolno sjedinjenje ne traje više kad je osobno zajedništvo braka dokinuto.

5. Pastoralne perspektive

Svi biskupi i većina svećenika dobili su na razmatranje tzv. *Lineamenta*, svojevrsni upitnik ili sugestije za izradu *Instrumentum laboris* sljedeće redovite Sinode o obitelji. Za tu problematiku ključna su sljedeća pitanja i sugestije:

Pitanje 37: Kako postupke za proglašavanje ništavosti braka učiniti dostupnijima i lakšima, po mogućnosti besplatnima?

Pitanje 38: Sakramentalni pastoral za rastavljene i ponovno oženjene osobe treba daljnje produbljivanje, uzimajući u obzir također pravoslavnu praksu te imajući pred očima »razliku između objektivnog stanja grijeha i olakotnih okolnosti«. Koji su ciljevi prema kojima treba ići? Koji su mogući koraci? Koji su prijedlozi za uklanjanje onih vrsta zapreka koje nisu obvezne ili nisu nužne?

Pitanja ukazuju na to da nismo zadovoljni načinom kako smo dosad tretirali te ljude te da se rješenja ne traže samo na planu općeg pastorala, u smislu traženja uloga koje bi u Crkvi mogli posvetiti rastavljenima i ponovno oženjenima, nego na planu sakramentalnog pastorala.

5.1. Načelo postupnosti²⁵

Sukladno vlastitoj metodologiji, Sinoda je svoj najbolji doprinos polučila na razini »oslušivanja čovjeka«, sagledavanju stanja u kojemu živi, sklapa brak i ostvaruje obiteljsko okružje. Nadovezujući se na encikliku pape Pavla VI.

²⁵ Usp. Jochen SAUTERMEISTER, Das Prozesshafte in der Lebensführung. Zum Prinzip der Gradualität im Kontext der Familiensynode, u: *Herder Korrespondenz*, 69 (2015.) 5, 13–17.

Evangelii nuntiandi br. 17, gdje se nalaže potreba da se u evangelizaciji ima na umu sva kompleksnost cjelokupne stvarnosti, sam papa Franjo, kada govori o društvenoj dimenziji evanđelja, usvaja načelo kako stvarnost u kojoj ljudi žive uvijek nadilazi ideju ili teoriju.²⁶ To ne znači da se po pitanju nauka o braku i obitelji valja uvijek prilagođavati trendovima, nego da je potrebno ozbiljno shvatiti evanđelje u njegovoj povijesnoj dimenziji i raznovrsnosti njegove inkulturacije u ljudske živote. To odgovara glavnoj tezi *Relatio Synodi* kako se Crkva mora usredotočiti u dvostrukom smjeru: mora osluškiivati znakove Božje u svijetu, ali i znakove ljudske povijesti.

U *Relatio Synodi* nije riječ o postavljanju normativnih okvira, nego o ponudi vrijednosti bitnih za kršćansko življenje braka i obitelji. *Relatio Synodi*, dakle, nadilazi čisto moralnu razinu. Drugim riječima, kada i ako čovjek ne uspije opslužiti sve norme na planu življenja kršćanskog braka i obitelji, to još uvijek ne znači da je riječ o strukturalnom odbijanju nekih ili svih vrijednosti. To razlikovanje između norme i vrijednosti posebno vrijedi za život rastavljenih i ponovno vjenčanih katolika koji svoj život nakon propasti braka nastoje živjeti sukladno nekim temeljnim vrijednostima i predstavlja istinski izazov za svaki pastoralni pristup.

Na koji način i u kojoj mjeri vrednovati čovjekovo postupno nastojanje, sazrijevanje i približavanje onome što predstavlja ideal kršćanskog braka i obitelji? Kršćanski moral i pastoral uglavnom se usredotočio na uvažavanje već postignutoga, na vrednovanje *statusa quo* življenja kršćanskog braka i obitelji. Princip postupnosti zahtijeva svojevrsno vrednovanje i čovjekovih napora u približavanju onome što predstavlja ideal.

Takvo vrednovanje samog putovanja prema idealu Crkva je npr. primijenila u pitanju odgovornog roditeljstva, gdje moralnu relevantnost predstavlja »otvorenost životu« bračnog para, neovisno o broju njihove djece. Drugi vatikanski koncil također poznaje stupnjevitost pripadnosti Crkvi.²⁷ I papa Ivan Pavao II. govori o principu postupnosti u kontekstu nauka o kršćanskom braku te bračnom i spolnom moralu (usp. FC 34). U tom kontekstu norme nemaju smisao u njima samima, nego im je cilj štititi i promovirati vrijednosti bitne za ideal kršćanskog braka, kao što je ljubav. U svezi problema rastavljenih i ponovno vjenčanih, poziv biskupima na razlikovanje situacija između onoga tko je nepravredno napušten i onoga tko je vlastitom

²⁶ Usp. FRANJO, *Evangelii gaudium – Radost evanđelja. Apostolska pobudnica o naviještanju evanđelja u današnjem svijetu* (24. XI. 2013.), Zagreb, 2014., br. 231.

²⁷ Usp. DRUGI VATIKANSKI KONCIL, *Lumen gentium. Dogmatska konstitucija o Crkvi* (21. XI. 1964.), u: *Dokumenti*, Zagreb, 2008., br. 14–16; *Unitatis redintegratio. Dekret o ekumenizmu* (21. XI. 1964.), br. 3; u: *Dokumenti*.

krivnjom skrivio propast braka, jasno ukazuje na potrebu kako postupnog rasta u življenju kršćanskog braka tako i razlučivanja subjektivne krivnje u objektivnom prekršaju norme.

Relatio Synodi usvaja takav oblik principa postupnosti.²⁸ Valja naglasiti da se postupnost odnosi na postupni hod prema idealu, koji predstavlja kršćanski brak ali i norme vezane uz njega koje su božanskog podrijetla. Postupnost se, iako bi se tako moglo zaključiti, ne odnosi na stupnjevitost moralne savjesti. Nije nevažno naglasiti da *Relatio Synodi* o savjesti gotovo i ne govori, pogotovo ne uzima u obzir mogućnost da savjest odlučuje o valjanosti jednog braka. Ipak, to je važan iskorak Sinode, pogotovo u vidu prevencije bilo kakve diskriminacije u odnosu na ljude koji iza sebe imaju propali brak. Princip postupnosti i njegovo usvajanje na Sinodi svakako svjedoči o krhkosti ljudske egzistencije i čovjekovih odnosa, s čime će se svaki pastorat morati ozbiljno suočiti.

5.2. Rastavljeni i ponovno vjenčani i službe u Crkvi

Sukladno svemu rečenome, imajući u vidu ono što se odmah može učiniti u pastoralu, ne postoje ozbiljni razlozi zašto se rastavljenima i ponovno vjenčanima ne bi dopustilo vršenje nekih služba u Crkvi koje su im do sada bile uskraćene, uz, naravno, prethodno vrednovanje svakoga pojedinog slučaja.

Rastavljeni i ponovno vjenčani vjernici, koji svoj drugi civilni brak žive sukladno kršćanskim načelima, svakako su prikladniji za kumovanje na krizmi ili krštenju od mnogih kojima dajemo formalno dopuštenje za tu odgovornu službu. Tu mogućnost spominje i papa Benedikt XVI. Sinoda izričito napominje kako se »nova osjetljivost današnjeg pastorala sastoji u uočavanju pozitivnih elemenata prisutnih u građanskim brakovima«²⁹. Civilni brak može biti svojevrsni dokaz da osoba vjeruje u instituciju braka, da cijeni kategorije odgovornosti, roditeljske funkcije, trajnosti. Da su nakon propasti braka nastavili živjeti *incognito* s drugom osobom, bez problema bi mogli kumovati. Što je svojevrsni apsurd. Kumovanje je garancija da ćemo kao kumovi učiniti sve kao bi dijete ili krizmanik bili usmjereni na življenje vjere i kršćanskih vrijednosti. Upravo rastavljeni i ponovno vjenčani vjernici, koji su na svojoj koži iskusili kako to nije jednostavno i samo po sebi razumljivo, mogu takvu garanciju dati. Bez obzira na to što to njima osobno nije uspjelo.

Slično možemo reći za službe kao što su čitanje u crkvi. Nema jasnih dokaza da razumijevanje i prihvaćanje Riječi Božje bitno ovisi o tome je li čitač

²⁸ Usp. *Relatio Synodi*, br. 45 i 52.

²⁹ *Isto*, br. 41.

u potpunosti u skladu s tom Riječi. To, naravno, vrijedi i za sudjelovanje u župnim vijećima i biskupijskim tijelima.

5.3. *Odgov za pastoral rastavljenih i ponovno vjenčanih*

Sinoda usvaja riječi pape Franje iz enciklike *Evangelii gaudium*, br. 169: »Crkva će svoje članove – svećenike, redovnike i vjernike laike – morati uvesti u to 'umijeće praćenja drugoga', kako bi svi naučili izuti svoje sandale pred svetim tлом drugoga (usp. Izl 3,5). Ritam toga praćenja mora biti odmjeren i ohrabrujući, odražavajući našu bliskost i pogled pun poštovanja i suosjećanja, koji ujedno ozdravlja, oslobađa i potiče rast u kršćanskom životu.«³⁰ Međutim, za ostvarenje nauma »umijeća praćenja drugoga«, u formaciji bogoslova i zaređenih svećenika nedostaju sadržaji komunikologije i psihologije. Općenito, svećenici nisu dovoljno osposobljeni kako bi kvalitetnije mogli pratiti modernu obitelj u njezinu emocionalnom, prokreativnom i društvenom sazrijevanju. Postoje dva moguća načina kako taj problem riješiti: ili u *curriculum* svećeničkog obrazovanja uključiti predmete iz navedenih sadržaja ili omogućiti studij obiteljske komunikologije i psihologije laicima, kojima je kasnije potrebno omogućiti rad u Crkvi i na katoličkim učilištima. Redovita sinoda bi u tom smislu trebala donijeti neke preporuke.

Zaključak

Kardinal Lorenzo Baldisseri pojasnio je novost Sinode: »Mi koračamo u povijesti, koja sa sobom nosi potrebu teološkog razvoja. Kršćanska vjera je povijest, ne ideologija. Ako je ova Sinoda posvećena obitelji, onda zato jer je današnja obitelj različita od one od prije 33 godine, tj. iz vremena *Familiaris consortio*. Ako to ne uvažimo, ostajemo na mjestu.« Problem rastavljenih i ponovno vjenčanih katolika ne svodi se samo na Kristov nalog o nerazrješivosti braka. Taj nalog ostaje temeljna istina o biti i naravi kršćanskog braka koju gotovo nitko ne postavlja u pitanje. I ovdje postoji mogućnost teološke i biblijske rasprave o interpretaciji Kristovih riječi, što je jedan od zadataka teoloških i biblijskih znanosti, pogotovo egzegeze i hermeneutike. No, tijekom povijesti Crkva je nastojala, s ciljem očuvanja vrednote kršćanskog braka i svih onih vrijednosti koje stoje u njegovim temeljima, taj Kristov nalog učiniti prihvatljivim u različitim povijesnim mijenama. Bila je, dakle, nužna svojevrsna »inkulturacija« i na tom području. Tome služe odredbe kanonskog prava, uvjeti koji jedan sakrament čine valja-

³⁰ *Isto*, br. 46.

nim, općenito odnos Crkve prema rastavljenima i ponovno vjenčanima. Mnogi elementi takve inkulturacije povijesna su tvorevina Crkve. Jedino je o njima moguće raspravljati i tražiti načine eventualnog drukčijeg pristupa i suočavanja s ovom problematikom. To zacijelo nije prvi puta u povijesti da Crkva razmišlja o drukčijem i plodonosnijem ophođenju s istinama koje su nastale tijekom povijesti. Ako Crkva danas ili u skorijoj budućnosti bude iznašla načina kako na jednostavniji i efikasniji način pristupiti sagledavanju valjanosti jednog braka u vidu njegova eventualnog proglašenja ništavnim, to ni na koji način neće kompromitirati Kristov nalog o nerazrješivosti. Ako bude iznašla načina kako se ophoditi u odnosu na problem pripuštanja tih vjernika sakramentima, to nikako neće ugroziti istinu o sakramentima kao privilegiranim putovima spašenja. Crkva i danas, i u ovoj problematici, kao što je to činila tijekom povijesti, nastoji svoje odredbe koje su povijesno uvjetovane tako definirati kako bi bolje odražavale temeljni Kristov nalog o uzvišenosti braka, obitelji, sakramentalnog života, Božjeg milosrđa. To je nastojala učiniti Izvanredna sinoda o obitelji, a to će, i samo to, zacijelo biti i temeljni zadatak Redovite sinode.

Summary

DIVORCED AND REMARRIED COUPLES: THE CURRENT STATE AND PERSPECTIVES

Josip GRBAC

Catholic Faculty of Theology, University of Zagreb
Theology in Rijeka – Dislocated Studies
Omladinska 1, HR – 51 000 Rijeka
jgrbac1@gmail.com

The Extraordinary Synod on Family has awoken many expectations when it comes to divorced and civilly remarried Catholics, related to both, possible proclamation of their marriage void and their admittance to sacraments and their fuller inclusion into the life of the Church. Despite the fact that these expectations were based on a wrong idea of what a synod actually is, they have touched on and brought to the surface some dire problems that have been continuously present when it comes to the Church's dealing with such conflict situations. It has become evident that pastoral practice in relation to people in such situations and their expectations cannot be changed unless proceeded by a systematic reflection on religious and theological truths that form the basis of this practice. In that sense, the most important conclusion of the Synod, expressed in the speech the Holy Father Francis delivered at the end of the Synod, or in the so-called Relatio Synodi,

*was that in the meantime, until the Synod that is going to be held at the end of this year, these fundamental truths will be reflected on. These are topics that constitute the basis of theology of marriage and family and they are protected by decrees of the Canon Law. Some of these topics can be identified in the speech delivered by Cardinal Walter Kasper that was supposed to set the frame of discussion on this topic. Some of these issues have brought to the fore by three German bishops in 1993, but they were not approved by the competent Congregation. The starting point is that a validly ratified and consummated marriage is irresolvable. Those believers who disregarded the basic constituents of such marriage cannot be admitted to sacraments of reconciliation and Eucharist. However, the question remains how to determine that a marriage is truly valid and irresolvable? If the belief in the fundamental truths about marriage is a condition of its validity, how can one determine the degree of belief in the fundamental truths about Christian marriage in those who enter into it? What is the role of personal conscience in such matters? Taking into account the current state in which people live and enter into marriages, it seems justified to discuss whether the classic concept of marital consensus is the only possible one or whether there are also different approaches. Is the consensus an act that happens in one moment or should it be perceived as a dynamic process? Similar issues surround the term »consummatum«. Should it be understood as simply bodily and momentary consummation of marriage or perhaps as the »consummation« of the reality of a marriage? Furthermore, one can reflect on the argument of Eucharistic communion and pose the question whether the Eucharist should be understood as a prize for appropriate behaviour in the past or primarily as help for better life in the future. To this one should add the practice of the Eastern Churches who regard the so-called moral death of a marriage as identical with the bodily death of one of the spouses, which allows them to be able to bless the second marriage. This kind of approach has never been condemned by the Catholic Church. All of this raises the issue of how should one understand the sacramentality of the marriage in those cases where marriage has become something entirely different than what it should essentially be – a sacrament of salvation for both spouses. The final document of the Synod, *Relatio Synodi*, does not offer any definitive conclusions or formulations, but instead it opened new paths for further reflection, having in mind the Ordinary Synod on Family that will take place at the end of 2015.*

It is hard to believe that the next Synod will settle all these issues. At this point they are merely hypotheses for further reflection. On the other hand, one can expect more efficient and speedy solutions when it comes to the betterment of the practice of ecclesial courts in the process of proclaiming a marriage void and especially when it comes to the pastoral approach to those people who find themselves in such state.

Keywords: divorced and remarried, proclaiming a marriage void, validity, sacramental pastoral work, morality, canon law.